

Stefán Karlsson

dr. phil h.c.

2. 12. 1928 – 2. 5. 2006

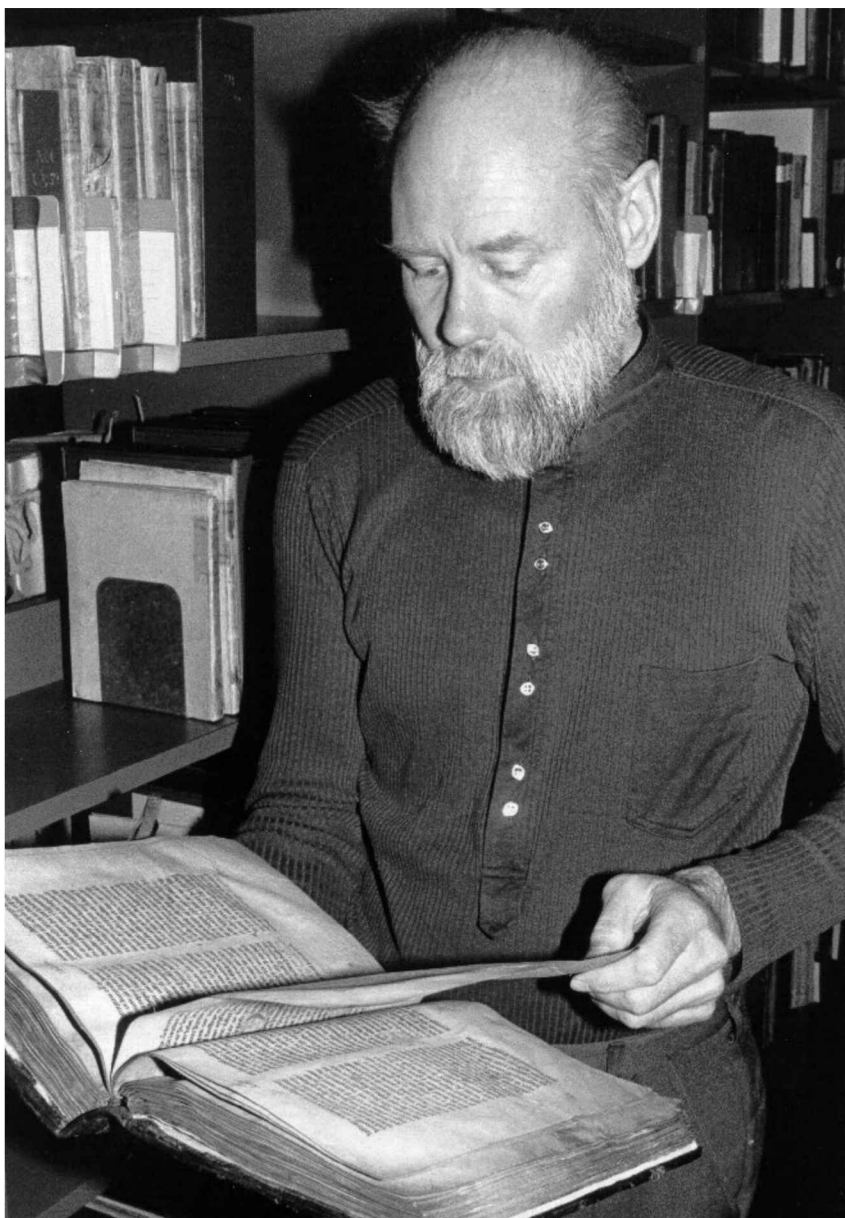
STEFÁN Karlsson fæddist 2. desember 1928 á Belgsá í Fnjóskadal, Suður-Píngeyjarsýslu. Hann varð stúdent frá Menntaskólanum á Akureyri vorið 1948 og hóf nám við Kaupmannahafnarháskóla þá um haustið og lauk þaðan meistaraþrófi í norrænum málum 1961. Á námsárum sínum nam hann einnig við Háskóla Íslands 1954–55, við háskólann í Uppsöllum 1955 og Oslóarháskóla 1956. Hann starfaði við Árnasafn í Kaupmannahöfn árin 1957–1970, þar af sem fastráðinn sérfræðingur frá 1962. Árið 1970 réðst hann til starfa sem sérfræðingur við Handritastofnun Íslands, síðar Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi; hann varð forstöðumaður þeirrar stofnunar 1994 og jafnframt prófessor við heimspekideild Háskóla Íslands uns hann lét af störfum fyrir aldurs sakir í árslok 1998. Stefán var gerður heiðursdoktor við Kaupmannahafnarháskóla árið 1999 og við Háskóla Íslands árið 2000. Þótt opinberum embættisferli lyki hélt Stefán ótrauður áfram rannsóknum sínum og útgáfustörfum allt til dánardægurs. Hann vann að lokafrágangi annars bindis Guðmundar sagna biskups í Kaupmannahöfn fyrir Den Arnamagnæanske Samling þegar hann lést óvænt og snögglega 2. maí 2006.

Stefán kom til náms og starfa í Höfn á þeim tíma þegar rannsóknir íslenskra handrita fengu byr undir vængi sem aldrei fyrr. Óskir Íslendinga um skil íslenskra handrita úr dönskum söfnum voru endurvaktar með nýjum þunga eftir lok seinni heimsstyrjaldarinnar þegar samband komst aftur á við Danmörku. Eftir stofnun Lýðveldisins Íslands voru forsendur aðrar en áður höfðu verið og brátt var handritamálið, sem svo var kallað, komið á fullan skrið. Af því leiddi að báðar þjóðir vildu sýna hinum gömlu bókum Íslands nokkurn sóma og riðu Danir á vaðið með því að koma á fót árið 1957 undir forstöðu Jóns Helgasonar prófessors sérstakri háskólastofnun, Det arnamagnæanske institut (nú Den Arnamagnæanske Samling), sem varðveita skyldi og rannsaka handritasafn Árna Magnússonar. Íslendingar fylgdu í kjölfarið nokkru síðar þegar Handritastofnun Íslands var komið á fót með lögum 1962.

Þá höfðu þau merku tíðindi gerst að Þjóðþing Dana samþykkti vorið 1961 að afhenda til Íslands nokkurn hluta íslenskra handrita sem varðveitt voru í safni Árna Magnússonar og Konungsbókhlöðu í Kaupmannahöfn. Stefán var einn þeirra fræðimanna sem fylgdu handritamálinu frá sjötta áratugnum og til loka. Sem námsmaður og síðan starfsmaður Árnasafns í Kaupmannahöfn lagði hann málstað Íslands lið með skýrum og rökföstum málflutningi á fjölmörgum fundum og í blaðagreinum þar í landi svo að eftir var tekið. Heimkominn til starfa á Árnastofnun í Reykjavík var hann á vettvangi þegar Danir afhentu Íslendingum fyrstu handritin, Konungsbók Eddukvæða og Flateyjarbók með eftirminnilegum hætti árið 1971. Hann fékk það hlutverk að taka á móti handritunum hverju af öðru þegar þau tóku að streyma til landsins jafnt og þétt upp úr 1974. Og þegar lokaáfanginn í afhendingu handritanna frá Danmörku rann upp, þá hafði Stefán tekið við starfi forstöðumanns Árnastofnunar og gætti þess að þegar 25 ár voru liðin frá komu fyrstu handritanna var þess minnst með viðeigandi hætti. Þegar sú stund rann upp að síðustu handritin skyldu afhent stóð hann fyrir eftirminnilegri hátíðarstund og tveggja daga dansk-íslensku málþingi um handritin, dagana 19. og 20. júní 1997, í hátíðarsal Háskóla Íslands. Að frumkvæði Stefáns og með dyggum stuðningi Sáttmálasjóðs voru þangað komnir meðal annarra góðra gesta allir starfsmenn dönsku safnanna beggja, Árnasafns og Konungsbókhlöðu, sem heimangenget áttu og unnið höfðu að afhendingu handritanna á þeim 26 árum sem hún stóð yfir.

Ævistarf fræðimannsins Stefáns Karlssonar var fjölbreytt og spennandi. Hann fékk fyrir eigin verðleika tækifæri til að helga líf sitt rannsóknum íslenskra handrita allt til síðasta dags og það tækifæri nýtti hann út í ystu æsar og ræktti hlutverk sitt af alúð og nákvæmni, sjálfum sér til óblandinnar ánægju og þjóð sinni til ómetanlegs gagns. Eina rannsókn leiddi af annarri, verkefnin voru óþrjótandi hvert sem litið var, spurningarnar margar og fjölskrúðugar sem leita þurfti svara við. Rannsóknir hans náðu til geysimargra handrita og þar á meðal til nánast allra merkustu og þekktustu handrita þjóðarinnar og allra varðveittra fornbréfa fram til 1450 og lengur.

Í samráði við aðalleiðbeinanda sinn í háskólanáminu, Jón Helgason prófessor, valdi Stefán sér að kjörsviði til meistaraþrófs mál íslenskra fornbréfa frá elstu varðveittu bréfum um 1280 og fram til 1450. Í ársbyrjun 1957 hóf hann að eftirrita frumbréfin og var það undirbúningur að rannsókn hans á máli þeirra og grundvöllur að meistaraþrófsritgerð hans sem fjallaði um stafsetninguna á bréfunum, 'Ortografien i islandske originaldiplomer indtil 1450'. Hann hélt áfram vinnu við verkefnið að loknu háskólaprófi og hófst þá handa við að búa fornbréfin til prentunar. Birtust þau árið 1963 í tveimur bindum undir

Stefán Karlsson

heitinu 'Islandske originaldiplomer indtil 1450' í ritröðinni *Editiones Arnæmagnæanæ*, annars vegar sem stafréttur prentaður texti (series A, vol. 7) og hins vegar sem viðaukabindi með ljósmyndum allra bréfanna (Supplementum vol. 1). Upphafleg áætlun var að í inngangi útgáfunnar birtist stafræðileg rannsókn á bréfunum auk stafsetningarlýsingar meistaraþrófsritgerðarinnar en vegna umfangs ritgerðarinnar var horfið frá því í bili og raunin varð sú að hún hefur aldrei komist á prent. Rannsókn Stefáns á stafsetningu fornbréfa er sú rækilegasta sem gerð hefur verið á þeim efnivið og niðurstöður hennar leiða til nákvæmustu tímasetninga á hljóðþróun málsins á því 170 ára tímabili sem bréfin í útgáfunni spanna og eru þær studdar gífurlegum fjölda dæma sem Stefán tók saman úr bréfunum. Það leiðir þó vissulega af varðveislu bréfanna að niðurstöðurnar eru takmarkaðar hvað varðar upplýsingar um málþróun á landinu í heild, en þeim er mjög misskipt milli landshluta. Af 352 bréfum frá tímabilinu sem rannsóknin náði til eru 258 úr hinu forna Hólabiskupsdæmi eða Norðlendingafjórðungi en aðeins 79 úr hinu forna Skálholtsbiskupsdæmi sem náði yfir hina þrjá fjórðunga landsins, 15 bréf eru skrifuð erlendis eða eru án upphafsstaðar.

Meginmarkmið útgáfunnar var að birta tímasetta og staðsetta texta sem gætu gefið ábendingar um aldur og upphafsstað annarra texta í skjölum og handritum frá sama tímabili. Vísbendingar stafsetningarrannsóknarinnar um það hvenær einstakar hljóðbreytingar málsins hafa gengið yfir eru veigamikil hjálpartæki til tímasetningar en síður marktækar til landfræðilegrar staðsetningar vegna misskiptingar bréfanna milli landshluta. Stefán reyndi því eftir föngum að nafngreina fornbréfaskrifara, m.a. til þess að geta beitt persónusögulegri vitneskju úr öðrum heimildum sem hjálpartæki til greiningar á upphafsstað handrita. Í því skyni bar hann saman rithendur allra bréfanna sem birtust í útgáfunni og flokkaði þau bréf saman sem virtust skrifuð með sömu hendi. Að því búnu greindi hann eftir föngum öll nöfn sem getið var í hverju bréfi og reyndi að finna skrifara bréfsins meðal þeirra á grundvelli eftirfarandi greiniaðferðar; – hann tekur fram að aðferðin sé engan vegin einhlít eða örugg en þrátt fyrir það líklegust til þess að leiða til sennilegrar niðurstöðu í flestum tilvikum: Ef einhvers er getið með nafni eða ljóst sé að viðkomandi eigi einhverra hagsmuna að gæta í öllum eða a.m.k. ákveðnum fjölda bréfa sem öll eru skrifuð með sömu hendi þá megi gera ráð fyrir að þessi manneskja sé skrifari bréfsins.¹ Með þessa greiniaðferð að leiðarljósi og víðtækri leit að

¹ Þessa greiniaðferð sótti Stefán í grein eftir Erik Neuman: Till frágan om medeltidsdiplomens utskrivare. *Studier tillägnade Axel Kock* (Lund 1929), bls. 388–400.

rithöndum bréfanna í yngri bréfum, bréfabókum og fjölda annarra skjala og handrita, auk leitar að þeim mannanöfnum sem koma við sögu í bréfunum í ýmsum heimildum öðrum greindi Stefán alls 50 fornbréfaskrifara sem skrifað höfðu tvö bréf eða fleiri og önnur skjöl eða handrit. Af þeim greindi hann 28 skrifara 107 bréfa með nafni en nægar vísbendingar skorti til að nafngreina 22 skrifara 45 bréfa.

Áður en Stefán hafði lokið meistaraprófi sínu var hann kominn á slóð annars rannsóknarverkefnis sem fylgdi honum upp frá því, en það voru miðalda-sögurnar um Guðmund góða Arason sem fæddur var 1161 og var Hólabiskup frá 1203 til dauðadags 1237. Aðdragandi þess að Stefán fór að fást við Guðmundar sögur biskups var rannsókn hans á uppskafningi meðal fornbréfa í Árnasafni, en uppskafningur er skinnblað þar sem gamalt letur hefur verið skafið út til þess að nota megi blaðið að nýju. Þetta var jarðarkaupabréf, AM dipl. isl. fasc. LXX, 7, gert við Stóru-Þverá í Fljótshlíð 21. október 1607, sem skrifað hafði verið á aðra síðu blaðs úr gamalli skinnbók. Vandlega hafði verið gengið til verks við að skafa út allan texta skinnbókarinnar sem staðið hafði í tveimur dálkum beggja megin á blaðinu. Blaðsíðan sem bréfið var skrifað á reyndist vera fremri síða skinnbókartextans, og á henni varð aðeins efsta lína í fremri dálki lesin auk einstakra stafa hér og þar, einkum fremst í línunum. Betur gekk með aftari síðuna. Með hjálp ljósmynda sem teknar voru í útfjólubláu ljósi tókst Stefáni að leiða í ljós að skinnbókartextinn var úr Guðmundar sögu biskups eftir bróður Arngrím Brandsson (munk og seinna ábóta Þingeyraklausturs um miðja fjórtánda öld, d. 1361 eða 1362), þ.e. svonefndri D-gerð Guðmundar sögu, og loks las Stefán texta aftari síðunnar að mestu leyti með stuðningi annarra handrita Guðmundar sögu. Samanburður hans á handritunum sem hér komu við sögu og greining hans á stafsetningu þeirra og stafagerð leiddi hann að þeirri niðurstöðu að blaðið væri úr skinnbók sem væri að öðru leyti glötuð með öllu. Fjölgaði þar með þekktum skinnbókum Guðmundar sögu Arngríms um eina. En þar með voru ekki öll kurl komin til grafar því að rannsóknin leiddi einnig í ljós að tvö pappírshandrit sögunnar sem talin höfðu verið eftirrit skinnbókar, AM 219 fol sem nú eru aðeins tuttugu blöð varðveitt af, væru það ekki heldur uppskrift eftirrits hennar, skinnbókar í handritasafni Resens sem brann með Háskólabókasafninu í Kaupmannahöfn 1728. Þar með var staðfest tilvist einnar skinnbókar enn af Guðmundar sögu Arngríms og hafði rannsókn Stefáns fjölgað þeim úr sex í átta. Niðurstöður rannsóknarinnar birtust árið 1960 í ritgerð eftir hann í *Opuscula I* (Bibliotheca Arnamagnæana

XX) sem nefndist 'Um handrit Guðmundar sögu bróður Arngríms', og var það fyrsta fræðilega ritgerð Stefáns sem kom á prenti.

Athugun sem Stefán gerði í framhaldi af þessu á öðrum gerðum Guðmundar sögu leiddi hann að þeirri niðurstöðu að svonefnd C-gerð, sem ekki hefur enn verið gefin út á prenti nema að litlu leyti,² mundi skipa veigameiri sess í þróun Guðmundar sagna en áður hafði verið talið. Jón Helgasonar taldi nauðsynlegt að birta þessa gerð sögunnar í heild, en benti á að það yrði aldrei annað en hálfkák nema hinar gerðirnar væru jafnframt gefnar út að nýju. Eina aðgengilega útgáfa biskupa sagna voru Biskupa sögur Hins íslenska bókmenntafélags frá 1858–78 í tveim bindum og full þörf á nútímalegri vísindalegri útgáfu allra sagnanna. Jón hafði sjálfur hafist handa við nýja útgáfu biskupa sagna með Hungurvöku útgáfu sinni frá 1938 og vann nú að útgáfu Þorláks sagna helga og Páls sögu biskups, og annar merkur fræðimaður, Peter Foote, vann að útgáfum Jóns sagna helga Hólabiskups. Stefán, sem ráðinn hafði verið fastur starfsmaður við Det arnamagnæanske institut 1962, þá tæplega 34 ára gamall, tók því að sér skömmu síðar að búa allar gerðir Guðmundar sagna til prentunar í fjórum bindum í ritröðinni *Editiones Arnamagnæanæ*.

Áður en fyrsta bindi heildarútgáfu Guðmundar sagna leit dagsins ljós gekk Stefán frá ljósprentun á varðveittum brotum úr átta skinnbókum með biskupasögum sem kom út sem sjöunda bindi í ritröðinni *Early Icelandic Manuscripts in Facsimile* árið 1967: *Sagas of Icelandic Bishops. Fragments of Eight Manuscripts*. Sex bókarbrotanna sem þarna eru birt geyma texta úr Guðmundar sögum A, B og D-gerðum auk textabrota úr B-gerð Jóns sögu helga og C-gerð Þorláks sögu helga í einu þeirra; tvö síðustu bókarbrotin geyma annars vegar brot úr Árna sögu biskups og hins vegar A-gerð Jóns sögu og úr Ágústínusar sögu. Ljósprentið var af Stefáns hálfu hugsað sem nokkurs konar viðauki eða undanfari heildarútgáfu hans á Guðmundar sögum þar sem þessum brotum væru gerð svo rækileg skil að ekki þyrfti að endurtaka það í textaútgáfunni. Lýsing handritanna er því mjög nákvæm, greint af hvaða gerðum sögunnar textarnir eru, skyldleiki þeirra við texta annarra handrita rakinn og stafsetningu brotanna og málstigi lýst af nákvæmni. Stafsetningarlýsing áttunda brotsins er þó mörgum sinnum rækilegri en hinna brotanna og ástæða

² Peter Foote gaf út brot úr C-gerðinni eftir handritinu papp. 4:0 nr. 4 í *Konungsbókhlöðu*, Stokkhólmi, í grein sinni 'Bishop Jörundur Þorsteinsson and the relics of Guðmundr inn góði Arason'. *Studia Centenalia*. Reykjavík 1961, bls. 98–114.

Þess er ágreiningur fyrri fræðimanna um það hvort sú bók hafi verið norsk eða íslensk að uppruna. Niðurstaða Stefáns er að hún hafi verið skrifuð á Íslandi.

Á eftir umfjöllun um hvert brot fylgir viðauki þar sem gerð er skilmerkileg grein fyrir því hvar aðrir fræðimenn hafa bent á rithendur í öðrum handritum sem annaðhvort má álykta að séu þær sömu eða í það minnsta náskyldar þeim rithöndum sem á brotunum eru, sem og þeim handritum sem Stefán hefur sjálfur komist að niðurstöðu um að séu með sömu eða skyldum rithöndum. Í þessum viðaukum er því fjallað um ýmsa þá hópa handrita sem rannsóknir fræðimanna voru þá og eru enn, hægt og bítandi, að leiða í ljós að eigna megi annaðhvort sérstökum skrifurum eða ákveðnum skrifarahópum eða skrifarastofum. Þar koma við m.a. sögu Helgafellsbækur, Möðruvallabækur, skrifarar Möðruvallabókar og Króksfjarðarbókar Sturlungu o.fl. Á grundvelli alls þessa ályktar Stefán eftir því sem forsendur leyfa um aldur og uppruna biskupa-sagnabrotanna.

Vinna við heildarútgáfu Guðmundar sagna var komin á góðan reksþöl þegar Stefán flutti heim til Íslands árið 1970 og hóf störf hjá Árnastofnun í Reykjavík. Eftir það vann hann aðeins við útgáfuna í rannsóknaleyfum og í hjáverkum með öðrum störfum og skyldum sem honum voru falin. Fyrsta bindið með A-gerð Guðmundar sögu, sem einnig er nefnd 'elsta saga', ásamt tveimur öðrum stuttum textum, Ævi Guðmundar biskups og Ágripi Guðmundar sögu, kom svo loks út árið 1983. Þar er gengið frá verki af vandvirkni og nákvæmi eins og áður. Gerð er grein fyrir handritum sem notuð eru, skyldleika þeirra innbyrðis og meðferð textans í hverju fyrir sig. Rækileg stafsetningarlýsing fylgir þar sem við á en annars er vísað til annarra rita þar sem slíka lýsingu er að finna svo sem af AM 220 II fol, einu handritabrotanna sem Stefán hafði birt ásamt stafsetningarlýsingu þess í ljósprentinu 1967. Þetta á einnig við um Reykjarfjarðarbók Sturlungu en á síðasta blaðinu af þeim þrjátíu sem varðveist hafa úr henni er texti úr A-gerð Guðmundar sögu. Lýsingar á stafsetningu Reykjarfjarðarbókar er að finna í Sturlungu útgáfu Kristian Kálunds frá 1906–11 og útgáfu Þorleifs Haukssonar á Árna sögu biskups frá 1972, auk þess sem Ólafur Halldórsson hefur fjallað nokkuð um stafsetningu og stafagerð handritsins³ og Stefán sjálfur í grein sinni *Ritun Reykjarfjarðarbókar* árið 1970. Aðalhandrit A-gerðarinnar, AM 399 4to, Resensbók, ætlaði Stefán sér að gefa út ljósprentaða í ritröð Árnastofnunar í Reykjavík og birta

³ Ólafur Halldórsson. 'Úr sögu skinnbóka', *Skírnir* CXXXVII (1963), bls. 83–105.

stafsetningarlýsingu handritsins í inngangi með henni, en því verki vannst honum ekki tími til að ljúka.

Um tilurð A-gerðar Guðmundar sögu og samsetningu hennar úr ýmsum heimildum voru skiptar skoðanir með fræðimönnum en Stefán greiðir úr þeirri flækju á sannfærandi hátt í kaflanum um heimildir sögunnar. Hann segir söguna vera hreint safnrit og rekur í smáatriðum hvernig safnandinn hefur fellt hana saman, búið fyrir búið, úr prestssögu Guðmundar, Hrafns sögu Sveinbjarnarsonar, Íslendinga sögu Sturlu Þórðarsonar, Áróns sögu Hjörleifssonar og annálum án þess að blanda textum þessara rita saman að nokkru ráði eða auka inn nema fáum orðum frá sjálfum sér. Að lokum færir Stefán rök að því að sagan hafi verið sett saman 'einhvern tíma á fyrri hluta 14. aldar, trúlega 1310–40, e.t.v. 1320–30.'

Þegar Stefán hafði gengið frá fyrsta bindinu var honum orðið ljóst að hann lyki þessu verki aldrei einn með sama áframhaldi og hafði þá eftirfarandi orð í formála bókarinnar um þau ráð sem ráðin voru í Kaupmannahöfn 21 ári áður: "Þetta var líka á þeim árum sem ungir fræðimenn voru hjartsýnir um að vinna stór verk á stuttum tíma, öll starfsemi Det arnamagnæanske institut var í örum vexti og fé til fræðilegra verka var auðsótt í ríkissjóð Dana og aðra sjóði." Nokkrum árum síðar tók hann upp samvinnu við yngri fræðimenn og fól þeim í hendur það hlutverk að ganga frá þriðja og fjórða bindi Guðmundar sagna. Sjálfur sneri hann sér að frágangi annars bindis og B-gerðar Guðmundar sögu og var að leggja síðustu hönd á það bindi þegar hann lést. — Útgáfa Stefáns á Guðmundar sögum einskorðaðist þó ekki við hina textafræðilegu útgáfu á vegum Árnasafns í Kaupmannahöfn. Þegar Hið íslenska fornritafélag hóf undirbúning að útgáfu biskupasagna á tíunda áratug síðustu aldar var einsýnt að fara þess á leit við Stefán að hann annaðist útgáfu Guðmundar sagna í ritröð félagsins, en henni er einkum ætlað að glæða áhuga á forn- bókmenntum þjóðarinnar meðal fróðleiksfúss almennings. Guðmundar sögur munu fylla þar tvö bindi. Stefán gat þó lítið sinnt þessu verkefni fyrr en hann var kominn á eftirlaun, en eftir það voru þessar tvær útgáfur Guðmundar sagna það verk sem tók drýgstan hluta vinnudags hans. Honum tókst þó aðeins að ljúka að fullu frágangi á sögutextum fyrra bindisins í fornritafélagsútgáfunni með ítarlegum skýringum eins og hefð er fyrir að fylgi textum hennar. Þar munu birtast textar A-, B- og C-gerðar Guðmundar sögu biskups.

Víðtæk þekking Stefáns Karlssonar á íslenskum handritum kom ekki án fyrirhafnar. Vinnan að baki meistaraþrófsritgerðar, fornbréfaútgáfu og Guðmundar sagna útgáfu var umfangsmikil og leiddi Stefán inn á ýmsar brautir í rannsóknnum sínum. Hún útheimti mikla elju og trausta þekkingu á norskrri og

íslenskri málsögu, nákvæmni og ögun við úrvinnslu og greiningu stafsetningareinkenna einstakra skrifara auk víðtækrar þekkingar á mannfræðilegum heimildum. Stefán var gæddur einstakri glöggskyggni og virtist eiga létt með að festa sér í minni persónubundin skrifareinkenni. Sjónminni hans mátti heita óbrigðult og dugði honum til að greina eina rithönd frá öðrum höndum og bera kennsl á hana hvar sem henni brá fyrir í skjali eða handriti. Eftir þá eldskírn, sem ofangreind verkefni voru, hafði hann aflað sér meiri vitneskju en nokkur annar um þróun skriftar fram til siðaskipta á Íslandi og var orðinn flestum öðrum fróðari um íslenska málsögu. Með þeirri yfirsýn og þekkingu sem hann öðlaðist við rannsóknir sínar á stafsetningu, stafagerð og skriftarvenjum bæði í íslenskum og norskum fornbréfum og handritum varð hann öðrum betur í stakk búinn til þess gera grein fyrir tilurð þeirra og tímasetja þau af meiri nákvæmni en áður hafði verið gert.

Auk þeirra rita sem getið er um hér að framan ritaði Stefán á annað hundrað styttri og lengri fræðilegra greina í fræðileg tímarit, alfræðirit og afmælisrit til vina og kollega. Ritaskrá Stefáns er birt hér í ritinu og þar geta lesendur betur glöggvað sig á því hvaða rannsóknarefni Stefán tók fyrir í greinum sínum og hvar þær sé að finna, en mörg þeirra afmælisrita sem hann skrifaði í liggja ekki beinlínis á glámbekk fyrir almennum lesanda. Úr því var þó bætt að nokkru leyti þegar Stefán varð sjötugur en þá stóðu vinir hans og kollegar fyrir útgáfu afmælisrits honum til heiðurs, sem hlaut heitið *Stafkrókar*, og þar var endurbirt úrval 28 greina af þeim sem hann hafði skrifað fram til sjötugs.

Margar greinar Stefáns og kannski meiri hluti þeirra byggðu með einum eða öðrum hætti á þeim mikla efnivið og þekkingu sem hann hafði aflað sér með vinnu sinni við stóru útgáfuverkefni tvö, fornbréfin og Guðmundar sögur. Þar birtust mjög oft niðurstöður ýmissa hliðarrannsókna sem vinnan við þau hafði leitt hann út í. Sumum rannsóknarefnum af því tagi þurfti að gera ítarlegri skil en formálar textaútgáfna leyfa og birta í sérstökum greinum sem nægði síðan að vitna til í formála. Önnur leiddu til sjálfstæðra greina óháðra útgáfunum. Greinar í alfræðibækur voru skrifaðar samkvæmt beiðni. Stefán skrifaði alla tíð hjá sér til minnis ef hann rakst á eitthvað áhugavert við atvaganir handrita eða lestur fræðibóka og urðu þeir minnispunktir tíðum kveikjan að fyrirlestrum eða greinum í afmælisrit. Hér verða þessum greinum ekki gerð nein skil í heild en drepjið stuttlega á helstu atriði og niðurstöður nokkurra greina sem einkum fjalla um handrit og skrifara.

Rannsóknir Stefáns á skrifarahöndum gátu af sér ýmsar greinar. *Aldur Hauksbókar* birtist árið 1964. Haukur Erlendsson lögmaður er elsti nafn-

greindi íslenski skrifarinn og eru til tvö bréf talin með hans hendi, bæði skrifuð í Noregi, annað 1302 og hitt 1310 og birt í fornbréfaútgáfu Stefáns. Í greininni ber Stefán rithönd hans í handritinu Hauksbók saman við fornbréfin og færir að því rök að handritið hafi verið skrifað á árunum milli ritunartíma bréfa-anna.

Í fyrsta bindi Guðmundar sagna 1983 birtir Stefán stuttan texta, Inntak úr Guðmundar biskups sögu varðveittan í 17. aldar handriti sem Árni Magnússon fékk frá séra Jóni Torfasyni á Breiðabólstað í Fljótshlíð, skrifað að sögn séra Jóns af Halldóri nokkrum Guðmundssyni, norðlenskum manni. Stefán gerði ítarlega leit að þessum skrifara og birti árangur hennar í langri grein, *Halldór Guðmundsson, norðlenskur maður* árið 1970, sem hljómar eins og leynilög-reglusaga. Þar er engin fyrirhöfn spöruð til þess að leita uppi sérhvern vitnisburð sem stuðlað getur að lausn málsins, enda finnur Stefán skrifarann að lokum ásamt nokkrum handritum sem hann skrifaði. Halldór þessi skrifaði lítillaga fyrir Þorlák biskup Skúlason á Hólum (1628–50) og telja má líklegt að leit Stefáns að Halldóri hafi með öðru lagt grunninn að grein hans um 5 skrifara Þorláks, *Skrifarar Þorláks biskups Skúlasonar* sem birtist 27 árum síðar eða árið 1997.

Stutt en athyglisverð grein sem Stefán skrifaði í samvinnu við Jonnu Louise-Jensen, *En marginal i Codex Regius af Den ældre Edda*, birtist 1970 var sú fyrsta af þremur sem hann skrifaði um spássúgreinar í Konungsbók Eddukvæða og varpa nokkru ljósi á sögu hennar áður en hún komst í hendur Brynjólfs biskups Sveinssonar 1643. Grein um aðra spássúgrein í Konungsbók Eddukvæða birti Stefán 1986, *Orðsnillin og skriftin*, sem hann sýndi fram á að Hallgrímur Pétursson mundi hafa skrifað og gat sér þess til að honum hefði verið falið að færa Brynjólfi biskupi bókina. Þriðja greinin, *Niðurlag Konungsbókar*, birtist svo 1993.

Í tveimur greinum *Perg. fol. nr. 1 (Bergsbók)* og *Perg. 4to nr. 6 í Stokk-hólmi* sem birtist 1967 og *NKS 1824b 4to* frá 1970 sýnir Stefán fram á að á þremur skinnbókum séu rithendur tveggja sömu skrifara sem hafa skrifað þær að mestu leyti. Þær hafi væntanlega verið skrifaðar á sama stað, e.t.v. stórbýli og kirkjustað eða í sama héraði á öndverðri 15. öld, en hvar á landinu það hafi verið leyfir vitnisburður handritsins ekki að greina.

Í greininni *Ritun Reykjarfjarðarbókar. Excursus: Bókagerð bænda* frá 1970 leiðir Stefán líkur að því að Reykjarfjarðarbók Sturlungu hafi verið skrifuð í áföngum af einum manni á alllögum tíma og að þróun skriftar hans megi rekja í gegnum hina fimm varðveittu hluta bókarinnar út frá þeim sex þróunarstigum í skriftarlagi skrifarans sem Stefán telur að þar megi greina.

Skriftarlagið telur hann benda til Skagafjarðar og rannsókn fornbréfanna hafði beint sjónum hans að tveimur feðgum á Ökrum í Blönduhlíð, skrifurum fornbréfa á öndverðri fjórtándu öld. Í Excursus í greinarlok dregur hann saman yfirlit yfir rösklega tuttugu handrit sem hann telur líklegt eða nánast fullvíst að leikmenn hafi skrifað á árunum 1420–1560. Greinin *Íslensk bókagerð á miðöldum* frá 1997 er svo almennt yfirlit yfir helstu atriði í sögu bókagerðar Íslendinga fyrir siðaskipti.

Íslensk handrit, sem P. H. Resen (1625–88) borgarstjóri í Kaupmannahöfn hafði eignast og gefið Háskólabókasafninu þar 1685 og sem síðan höfðu flest brunnið með því safni 1728, koma við sögu í rannsóknum og útgáfu Stefáns á Guðmundar sögum. Handritið AM 399 4to tilheyrði upphaflega safni Resens en Árni Magnússon fékk það lánað á sínum tíma og tók það með sér til Íslands 1705 en láðist að skila því aftur á Háskólabókasafnið og því bjargaðist það með bókum Árna úr brunanum 1728 og gekk eftir það inn í safn hans. Það er aðalhandrit A-gerðar Guðmundar sögu í fyrsta bindi útgáfunnar 1983. Um annað handrit úr Resens safni skrifaði Stefán greinina *Um Vatnshyrnu* sem birtist 1970. Þar sýnir hann annars vegar fram á að handritsbrot, sem fram til þess hafði verið talið leifar sögubókarinnar Vatnshyrnu sem fórst í brunanum 1728, væri það ekki. Þá sýnir hann hins vegar fram á að stafsetning á þremur eftirritum sem Árni Magnússon gerði eftir Vatnshyrnu laust fyrir 1700 komi nánast í hvívetna heim við ritvenjur Magnúsar Þórhallssonar, annars aðalskrifara Flateyjarbókar, sem bendi til þess að hann hafi skrifað Vatnshyrnu. Í greininni *Resenshandrit*, frá sama ári, birtir Stefán skrá Árna Magnússonar yfir norskar og íslenskar skinnbækur og íslensk pappírshandrit í safni Resens sem ekki hafði áður verið birt í heild.

Greinin *Kringum Kringlu* frá 1977 var samin í tilefni þess að í opinberri heimsókn sinni til Íslands 1975 færði Svíakonungur Íslendingum að gjöf eina varðveitta blaðið úr Heimskringluhandritinu Kringlu. Greinin fjallar um útflutning konungasagnahandrita frá Íslandi á miðöldum en mörg þeirra voru komin úr landi áður en almennur útflutningur íslenskra handrita til Danmerkur og Svíþjóðar hófst á síðari hluta 17. aldar. Talin eru upp helstu Heimskringluhandritin en síðan fjallað um feril Kringlu og eftirrit hennar, blaðinu lýst og spássúgreinum. Loks eru líkur leiddar að því að handritið hafi verið skrifað innan tímamarkanna 1250–70 og líklegast á árabílinu 1258–64. Áður hafði Finnur Jónsson sýnt fram á að meginhluti Grágásartexta Staðarhólsbókar væri skrifaður með sömu hendi og Kringlublaðið og Stefán bætir hér um betur og sýnir fram á að þessi sama hönd er einnig á meginhluta Konungsbókar Grágásar. — Í stuttri grein, *Davíðssálmur með Kringluhendi*, frá 1986, fjallar

Stefán um leifar tveggja saltarablaða í Árnasafnshandriti og tveggja hómilfu-blaða í Landsbókasafni, öll skrifuð á latínu, sem hann telur vera með hendi Kringluskrifarans.

Stefán fékkst víða við það í rannsóknum sínum að greina hvort handrit eða fornbréf væru af norskum eða íslenskum uppruna en það getur oft verið álitamál hvernig þar verði greint á milli vegna þess hve lík tungumálin voru á eldri málstigum og bókamarkaður landanna sameiginlegur um alllangt skeið. Hafa fræðimenn oft komist að ólíkum niðurstöðum varðandi þetta þegar þeir hafa fjallað um slíkar heimildir. Þessar rannsóknir og greining milli norskra og íslenskra skriftarvenja varð eitt af sérsviðum Stefáns. Í grein sem birtist árið 1978, *Om norvagismer i islandske håndskrifter*, byggir hann á þeirri víðtæku þekkingu sem hann hafði aflað sér á þessu sviði og setur þar fram traustar ábendingar um það hvernig greina megi hvort norsk skriftareinkenni sem koma fyrir í íslenskum handritum á 13. og 14. öld séu a) áhrif frá forriti skrifara, b) almenn norsk áhrif á íslenskar skriftarvenjur eða c) tilraunir íslenskra skrifara til þess að laga sig að norskum skriftarvenjum. Árið eftir birtist grein eftir hann um útflutning bóka frá Íslandi til Noregs, *Islandsk bogeksport til Norge i middelalderen*. Þar dregur hann saman yfirlit um þau norrænu handrit sem varðveitt eru í Noregi frá miðöldum, að lögbókum frátöldum, og greinir efni þeirra, aldur og þjóðerni og leiðir að því sterkar líkur að útflutningur bóka frá Íslandi til Noregs hafi verið umtalsverður frá miðri þrettándu öld og fram eftir fyrri hluta fjórtándu aldar sem sést meðal annars af því að riflega helm-ingur þessar handrita er íslenskur að uppruna. — Stefán leiddi líkur að því í fleiri greinum að handrit sem talin höfðu verið norsk væru íslensk og má hér nefna *Om himmel og helvede på gammel norsk*. AM 238 XXVIII fol. frá 1984; *Lovskriver i to lande. Codex Hardenbergensis og Codex Belgsdalensis* frá 1987; *Hværrar þjóðar er Karlamagnús saga?* frá 1989; og loks *Elsta brot Karlamagnús sögu og Rekapáttur Þingeyrarbókar* frá 1992.

Greinin *Stafsetning séra Odds á Reynivöllum* frá 1981 er nokkuð rækileg umfjöllun um helstu einkenni stafsetningar í eiginhandarritum séra Odds Oddssonar á Reynivöllum í Kjós (um 1565–1649) sem er ætlað að bregða ljósi yfir íslenska málsögu — suðvestanlands — áratugina í kringum aldamótin 1600. Oddur mun hafa haft hug á að breyta stafsetningu til samræmis við fram-burð þannig að ritvenjur hans gefa nokkra hugmynd um sunnlenskan framburð á hans dögum.

Árið 1982 gaf Stofnun Árna Magnússonar út í samvinnu við bókaforlagið Lögberg ljósprent af skinnbók með sögu heilags Nikulás sem varðveitt er í Konungsbókhlöðu í Stokkhólmi. Hlaut skinnbókin þá heitið *Helgastaðabók*

fyrir atbeina Stefáns en hún hafði ekki áður borið það nafn. Inngangur útgáfunnar var ritaður af þremur fræðimönnum og fjallaði Stefán í sínum þætti um uppruna og feril skinnbókarinnar, en að auki fjallaði Sverrir Tómasson um íslenskar Nikulás sögur og Selma Jónsdóttir um lýsingar í bókinni. Stefán gerir rækilega grein fyrir stafsetningareinkennum handritsins og á grundvelli þeirra og annarra vísbendinga leiðir hann sterkar líkur að því að það hafi verið skrifað í austursýslum Norðurlands seint á 14. öld. Þá sýndi Stefán fram á með athugun á afhendingar- og eignaskrár Helgastaðakirkju í Reykjadal, sem skrifaðar eru á fremstu og öftustu blöð handritsins að það hefur að öllum líkindum verið skrifað fyrir þá kirkju og verið í eigu hennar allt fram undir miðja 17. öld.

Stefán skrifaði ágæta og aðgengilega yfirlitsgrein, *Tungan*, sem birtist 1989 og fjallaði um uppruna íslenskrar tungu og þróun hennar fram til vorra daga þar sem hann dregur saman niðurstöður rannsókna sinna og annarra á íslenskri málsögu: hljóðbreytingum, breytingum á beygingarkerfi og stafsetningu, og er greinin handhægasta og greinarbesta samantekt yfir efnið sem gerð hefur verið. Hún birtist í enskri þýðingu, *The Icelandic Language*, árið 2004.

Stefán varði ómældum tíma á starfsævi sinni til að leiðbeina öðrum við rannsóknir þeirra og útgáfustörf, bæði samstarfsmönnum sínum á Árnastofnun og gestum sem þangað leituðu. Öllum sem báru upp við hann sæmilega skynsamleg erindi tók hann vel og af vinsemd. Þrjár útgáfur, sem fræðimenn utan stofnunarinnar bjuggu til prentunar í ritröðum Árnastofnunar og Stefáni var falið að hafa umsjón með, reyndust öðrum umfangsmeiri og vandasamari og gengu drjúgt á tíma Stefáns. Þar er fyrst að telja útgáfuna *Elucidarius in Old Norse Translation* sem út kom 1989 og bandarísku háskólaprófessorarnir Evelyn Scherabon Firchow og Kaaren Grimstad önnuðust, en þar er um að ræða norræna þýðingu frá tólftu öld á þýsku riti sem samið var á latínu um 1100. Þýðingin er varðveitt í 8 skinnbókarbrotum sem tímasett eru frá því um eða laust fyrir 1200 og fram til fimmtándu eða sextándu aldar. Öll brotin eru gefin út stafrétt í bókinni ásamt latneskum texta til samanburðar. Önnur útgáfan sem hér um ræðir er Íslenska hómilfubókin í Stokkhólmi, *The Icelandic Homily Book*, sem kom út 1993 og hollenski fræðimaðurinn Andrea de Leeuw van Weenen annaðist útgáfu á. Hómilfubókin er elsta íslenska handritið sem varðveitt er í heilu lagi og er talið skrifað um 1200. Það var gefið út ljósprentað með hliðskipuðum stafréttum texta. Þar sem báðar þessar útgáfur fjölluðu um sumt af því elsta sem varðveitt er á íslensku máli komu upp margvísleg álitamál sem þörfuðust úrlausnar og þar var Stefán vakinn og sofinn reiðubúinn til að

hlaupa undir bagga hvenær sem eftir var leitað. — Svipuðu máli gegnir um þriðja og síðasta verkefnið af þessu tagi sem Stefán fékkst við, en það er útgáfa Íslensku teiknibókarinnar sem Guðbjörg Kristjánsdóttir listfræðingur annast. Vinna við hana hefur staðið yfir með hléum í mörg ár og er enn ekki lokið. Þar er um að ræða útgáfu á eina handriti af því tagi sem varðveitt er á öllum Norðurlöndum, safni teikninga sem notaðar voru sem fyrirmyndir lýsinga í handritum og skreytinga í kirkjum og á kirkjumunum. Myndirnar hafa allar skírskotun í táknmál kristinnar kirkju og fylgir bókinni ítarlegur inngangur þar sem fjallað er um handritið sjálft í smáatriðum og tengsl myndanna við kirkju-list heima og erlendis og guðfræðilega texta eins og þeir eru varðveittir í fornum íslenskum þýðingum. Hlutverk Stefáns var að fylgja því eftir að öllu væri rétt til skila haldið í umfjöllun um handritið sjálft, lýsingu þess, útgáfu og greiningu texta sem á því standa og tengsl þess við önnur handrit sem varðveitt eru.

Stefán eyddi að jafnaði rannsóknarleyfum á starfsferli sínum í Kaupmannahöfn við útgáfu Guðmundar sagna og eftir að hann fór á eftirlaun dvaldið hann þar yfirleitt þrjá mánuði ár hvert við þá vinnu. Við Orðabók Árnafndar (AMKO) hefur mörg undanfarin ár verið unnið ötullega að því að búa til prentunar fornmálsorðabókina sem byggir að mestu leyti á orðasöfnun úr handritum í safni Árna Magnússonar. Rétt tímasetning handritanna er veigamikil undirstaða orðabókarstarfsins og þess árangurs sem af því má vænta. Á grundvelli þekkingar sinnar og yfirsýnar yfir handritaforðann og aldursskiptingu hans var Stefán um áráðilinn helsti ráðgjafi Orðabókarinnar á þessu sviði. Um eitt þúsund handrit eru lögð til grundvallar við orðtökuna samkvæmt greinargerð Orðabókarinnar og hefur samantekt leitt í ljós að við ákvörðun um aldur handrita er þar nærri tvöhundruð sinnum vitnað til ritsmíða eftir Stefán og rétt ríflega eitt hundrað sinnum til persónulegrar álitsgjafar hans.⁴

Kennsla var reglulegur þáttur í starfi Stefáns meðan hann var búsettur í Danmörku og eftir að hann kom heim kenndi hann íslenskunemum við Háskóla Íslands fornskriptarfræði og handritalestur um margra ára skeið. Hann var skörulegur fyrirlesari og var víða boðið til fyrirlestrahalds hér heima og erlendis.

Stefán var örlátur maður, hann var örlátur á sjálfan sig, þekkingu sína, vináttu og hlýju. Hann var gestrisinn gleðimaður sem laðaði fólk til sín með fölskva-

⁴ Már Jónsson. Kynnisferð um krókaleiðir handrita og skjala. *Skírnir*, 176 (2002) bls. 437.

lausri einlægni sinni og léttri lund. Hann var alla tíð félagsvera sem sótti eftir samneyti við aðra og hrókur alls fagnaðar á góðum stundum; frábær sögu- maður og flutti sögur sínar jafnan með glettnisglampa í augum. Hann var mann- vinur og jafnaðarmaður sem sveið undan hvers kyns óréttlæti og lá ekki á þeim skoðunum sínum. Stefán átti fjölskyldu sem saknar hans, hann átti vini og kollega á Íslandi, í Danmörku og víða um lönd sem sakna hans.

Stefán erfði lítinn skógarreit í Fnjóskadal eftir foreldra sína. Þar leitaði hann sér hvíldar og endurnæringar á sumrum. Þangað var gott að sækja hann heim. Í skógarhlíðum Fnjóskadals verða sumardagar einna blíðastir, sólin bakar landið og upp af skógi og skógarbotni stígur höfug gróðurangan; þegar líður að hádegi titrar loftið í úbrá þess algleymis sem á slíkum dögum sækir að þjóð er býr við harða vetur. Í þessum sælureit var Stefán eitt með náttúrunni og umgekkst hana af virðingu og nærgætni. Engu var raskað svo til lýta væri, göngustígar lagðir þannig að átroðningur spillti ekki gróðri og lækurinn litli sem á sumardögum skoppar svo sakleysislegur í skorningi ofan úr fjallinu var nýttur af mikilli hugkvæmni til þess að auðvelda búsetuna. Þar lá jafnan ölkassi við stjóra í lygnum hyl meðan skógarbóndi hafði viðdvöl í rjóðri sínu og bækur og prófarkir lágu opnar á borði í tjaldi. Að kvöldskatti loknum var varð- eldur tendraður, vetrarlegið Calvados dregið undan viðarkesti og síðan setið og skrafað við eldinn undir heiðum bláhimni norðlenskrar sumarnætur uns höfgi seig að, eldurinn orðinn að kulnuðum glóðum og ekkert heyrðist lengur nema léttur lognþytur í bjarkarlaufi og fjarlægur niður árinna sem að eilífu streymir um dalinn.

Jarðneskar leifar Stefáns voru lagðar til hinstu hvílu í leiði foreldra hans í Illugastaðakirkjugarði í Fnjóskadal 12. ágúst 2006.

*Sigurgeir Steingrímsson
Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum
Háskóla Íslands
Árnagarði við Suðurgötu
IS-101 Reykjavík, Ísland
sigurgst@hi.is*

Stefán Karlsson

RITASKRÁ¹

Útgáfur og fræðilegar greinar 1960–2006

Guðvarður Már Gunnlaugsson og Sigurgeir Steingrímsson tóku saman

1960

- [1] Um handrit að Guðmundar sögu bróður Arngríms, *Opuscula* I (Bibliotheca Arnamagnæana XX), København, bls. 179–89.

1963

- [2] *Islandske originaldiplomer indtil 1450. Tekst* (Editiones Arnamagnæanæ A 7), København. [Útgáfa með inngangi.], lxviii + 512 bls.
[3] *Islandske originaldiplomer indtil 1450. Faksimiler* (Editiones Arnamagnæanæ Supplementum 1), København. [Ljósprent með formála.] [viii] + 264 bls.

1964

- [4] Aldur Hauksbókar, *Fróðskaparrit* 13, Tórshavn, bls. 114–21. [Endurprent: *Stafrókar* 2000, bls. 303–09.]
[5] Gömul hljóðdövl í ungum rímum, *Íslensk tunga* 5, Reykjavík, bls. 7–29.
[6] (Meðhöfundar: Jón Helgason, Ólafur Halldórsson, Jón Samsonarson og Jonna Louis-Jensen.) En ny dróttkvættstrofe fra Bryggen i Bergen II, *Maal og Mimne*, Oslo, bls. 96–98.
[7] Kustode. Island, *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder [KLNMI]* IX, København, d. 527.

1967

- [8] *Sagas of Icelandic Bishops. Fragments of Eight Manuscripts* (Early Icelandic Manuscripts in Facsimile VII), Copenhagen. [Ljósprent með inngangi.] 62 + 92 bls.
[9] Perg. fol. nr. 1 (Bergsbók) og Perg. 4to nr. 6 í Stokkhólm, *Opuscula* III (Bibliotheca Arnamagnæana XXIX), København, bls. 74–82. [Endurprent: *Stafrókar* 2000, bls. 368–77.]
[10] *Islandske originaldiplomer indtil 1450. Rettelser til Editiones Arnamagnæanæ A7, Opuscula* III (Bibliotheca Arnamagnæana XXIX), København, bls. 288–89.
[11] Möðruvallabók, *KLNMI* XII, København, d. 185–86.

1 Ritaskráin byggir í meginatriðum á drögum Stefáns sjálfs að ritaskrá sinni frá ýmsum tímum. Í tilefni af sjötugsafmæli hans 2. desember 1998 gengu vinir og samstarfsmenn á Det arnamagnæanske institut frá ritaskrá hans fram til þess tíma og tölvuprentuðu í örfáum eintökum: *Stephania. Bibliografi over Stefán Karlssons filologiske arbejder 1960–1998 med et håndskriftregister*. København. 34 bls. Eins og fram kemur í titli fylgdi þar með skrá yfir handrit sem hann fjallar um ásamt tilvísunum til þeirra í ritum hans.

1969

- [12] Fróðleiksgreinar frá tólfu öld, *Afmælisrit Jóns Helgasonar 30. júní 1969*, Reykjavík, bls. 328–49. [Endurprent: *Stafkrókar* 2000, bls. 95–118.]
- [13] Mattias Tveitane: Den lærde stil. Oversetterprosa i den norrøne versjonen av Vitæ Patrum, *Skírnir* 143, Reykjavík, bls. 232–38. [Ritdómur.]

1970

- [14] (Meðhöfundur: Jonna Louis-Jensen.) En marginal i Codex Regius af Den ældre Edda, *Opuscula IV* (Bibliotheca Arnamagnæana XXX), København, bls. 80–82 [+ 1 bls. ótölusett með ljósprentum spássugreina.] [Endurprent: *Stafkrókar* 2000, bls. 245–48.]
- [15] Halldór Guðmundsson, norðlenzskur maður, *Opuscula IV* (Bibliotheca Arnamagnæana XXX), København, bls. 83–107.
- [16] Ritun Reykjarfjarðarbókar. Excursus: Bókagerð bænda, *Opuscula IV* (Bibliotheca Arnamagnæana XXX), København, bls. 120–40. [Endurprent: *Stafkrókar* 2000, bls. 310–29.]
- [17] Brudstykke af Christiern Pedersens Jærtegnspostil i islandsk oversættelse, *Opuscula IV* (Bibliotheca Arnamagnæana XXX), København, bls. 211–56. [Útgáfa með inngangi.]
- [18] Resenshandrit, *Opuscula IV* (Bibliotheca Arnamagnæana XXX), København, bls. 269–78. [Útgáfa með inngangi.]
- [19] Um Vatnshyrnu, *Opuscula IV* (Bibliotheca Arnamagnæana XXX), København, bls. 279–303. [Endurprent: *Stafkrókar* 2000, bls. 336–59.]
- [20] Helgafellsbók í Noregi, *Opuscula IV* (Bibliotheca Arnamagnæana XXX), København, bls. 347–49.
- [21] NKS 1824b 4to, *Opuscula IV* (Bibliotheca Arnamagnæana XXX), København, bls. 368–69. [Endurprent: *Stafkrókar* 2000, bls. 377.]
- [22] Um þann saklausa svein, *Opuscula IV* (Bibliotheca Arnamagnæana XXX), København, bls. 369.
- [23] Skrift. Island, *KLNM XV*, København, d. 680–81.
- [24] Skrivarverser. Island, *KLNM XV*, København, d. 692–93.
- [25] Skrifer. Island, *KLNM XV*, København, d. 698–700.
- [26] (Meðhöfundur: Ólafur Halldórsson.) Rettelser og ajourføring af “Haandskriftsfortegnelse” pp. xli–lvii, *Jónsbók*, útg. Ólafur Halldórsson, København 1904, ljóspr. með eftirmála eftir Gunnar Thoroddsen, Odense, Efterskrift, bls. 23–28.

1972

- [27] Skálholtsbók eldri. Jónsbók etc. AM 351 fol. Edited by Chr. Westergård-Nielsen, *Skírnir* 146, Reykjavík, bls. 198–204. [Ritdómur.]

1973

- [28] Icelandic Lives of Thomas à Becket: Questions of Authorship, *Proceedings of the First International Saga Conference, University of Edinburgh 1971*, London, bls. 212–43. [Endurprent: *Stafkrókar* 2000, bls. 135–52.]

1974

- [29] Spássufólk. *Maukastella færð Jónasi Kristjánssyni fimmtugum*, Reykjavík, bls. 61–64.
- [30] Tergalpáteckningar. Island, *KLNM XVIII*, København, d. 205–06.
- [31] Testamente. Island, *KLNM XVIII*, København, d. 231–33.

1975

- [32] En konjektur til Áróns saga, *Opuscula V* (Bibliotheca Arnamagnæana XXXI), København, bls. 412–14.
- [33] Kristian Hald, Navnestoffet hos Saxo, Diskussion, *Saxostudier* (Opuscula Græcolatina 2 (Tillæg til Museum Tusculanum)), København, bls. 91–93.
- [34] Urkundsförfalskning. Island, *KLNM XIX*, København, d. 352–53.
- [35] Vatnshyrna, *KLNM XIX*, København, d. 575–76.
- [36] Vidisse, Island, *KLNM XIX*, København, d. 696–98.

1976

- [37] Greftrun Auðar djúpúðgu, *Minjar og menntir. Afmælisrit helgað Kristjáni Eldjárni*, Reykjavík, bls. 481–88.
- [38] Vitnebrev. Island, *KLNM XX*, København, d. 219–20.

1977

- [39] Kringum Kringlu, *Landsbókasafn Íslands. Árbók 1976*, Reykjavík, bls. 5–25. [Endurprent: *Stafrókar* 2000, bls. 253–73.]
- [40] Slæmur Gamla í Drápuhlíð, *Bjarnígull sendur Bjarna Einarssyni sextugum*, [Reykjavík], bls. 37–40.
- [41] Ættbogi Noregskonunga, *Sjöttú ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni*, Reykjavík, bls. 677–704.
- [42] Inventio Crucis, cap. 1, og Veraldar saga, *Opuscula septentrionalia. Festskrift til Ole Widding* (= *Opuscula II,2* (Bibliotheca Arnamagnæana XXV,2)), København, bls. 116–33.
- [43] Misskilin orð og misrituð í Guðmundar sögum, *Gripla II*, Reykjavík, bls. 121–31.
- [44] Ganga = líða, *Gripla II*, Reykjavík, bls. 196–97.
- [45] Dæmi um sögnina ‘fría’, *Gripla II*, Reykjavík, bls. 197–98.

1978

- [46] *Kringum Kringlu*, Reykjavík [Sérútgáfa ritgerðar í *Landsbókasafn Íslands. Árbók 1976*, með breyttu sjálfstæðu blaðsíðutali 1–24.]
- [47] Om norvagismer i islandske håndskrifter, *Maal og Minne*, Oslo, bls. 87–101. [Endurprent: *Stafrókar* 2000, bls. 173–87.]

1979

- [48] Islandsk bogeksport til Norge i middelalderen, *Maal og Minne*, Oslo, bls. 1–17. [Endurprent: *Stafrókar* 2000, bls. 188–205.]
- [49] (Meðhöfundur: Aðalgeir Kristjánsson.) Fimm hundruð ára dómur eða fals?, *Gripla III*, Reykjavík, bls. 104–14.
- [50] Porp, *Gripla III*, Reykjavík, bls. 115–23. [Endurprent: *Stafrókar* 2000, bls. 77–85.]
- [51] Skinnræmur úr Skálholtsbók (AM 351 fol.), *Gripla III*, Reykjavík, bls. 124–27.
- [52] Íviðjur, *Gripla III*, Reykjavík, bls. 227–28.
- [53] Áttatáknun í Möðruvallabók, *Gripla III*, Reykjavík, bls. 228.
- [54] Hamurendar, *Gripla III*, Reykjavík, bls. 229–30.
- [55] Sex skriffingur, *Opuscula VII* (Bibliotheca Arnamagnæana XXXIV), København, bls. 36–43.

- [56] Sögnin 'gelta' í gömlu máli, *Íslenskt mál og almenn málfræði* 1, Reykjavík, bls. 233–37.
- [57] Skal udgiverens arbejde være omsonst?, *The Arnamagnæan Institute & Dictionary Bulletin* 12 1977–79, Copenhagen, bls. 16. [Enskt ágríp erindis á dönsku, sem var haldið á norrænu málþingi um textaútgáfur, höldnu í tilefni af 500 ára afmæli Hafnarháskóla og helguðu Jóni Helgasyni 29. maí 1979.]
- [58] Stefán Kristjánsson, skógarvörður: Skógar í Þingeyjarsýslu 1910, *Árbók Þingeyinga* 1978, Akureyri, bls. 49–61. [Útgáfa með inngangi.]

1980

- [59] Helgar kindir, *Ólafskross ristur Ólafi Halldórssyni sextugum*, Reykjavík, bls. 48–49.
- [60] Hákon gamli og Skúli hertogi í Flateyjarbók, *Árbók hins íslenska fornleifafélags* 1979, Reykjavík, bls. 149–54. [Endurprent: *Stafkrókar* 2000, bls. 330–35.]
- [61] Blóðkýlar, *Íslenskt mál og almenn málfræði* 2, Reykjavík, bls. 213–16.
- [62] Ögn og háls í hómilíu, *Gripla* IV, Reykjavík, bls. 135–37.

1981

- [63] Én biskop – flere biografier [Ágríp fyrirlestrar um Guðmundar sögur], *Selskab for nordisk filologi. Årsberetning for 1979–80*, København, bls. 9–10.
- [64] Stafsetning séra Odds á Reynivöllum, *Afmæliskveðja til Halldórs Halldórssonar 13. júlí 1981*, Reykjavík, bls. 248–84.
- [65] Margt gengst í munni, *Jóansbolli færður Jóni Samsonarsyni fimmtugum*, Reykjavík, bls. 49–52.

1982

- [66] Uppruni og ferill Helgastaðabókar, *Helgastaðabók. Nikulás saga. Perg. 4to Nr. 16 Konungsbókhlöðu í Stokkhólmi* (Íslensk miðaldahandrit. Manuscripta Islandica medii aevi II), Reykjavík, bls. 42–89. [Ensk þýðing (stytt), Provenance and history of Helgastaðabók, bls. 177–201 í sama riti.]
- [67] Af Skálholtsvist Skálholtsbókar yngri, *Gripla* V, Reykjavík, bls. 197–200. [Endurprent: *Stafkrókar* 2000, bls. 360–67.]
- [68] (Meðhöfundar: Jón Samsonarson og Ólafur Halldórsson.) Heillavísa Bjarna, *Gripla* V, Reykjavík, bls. 313–15.
- [69] Kersknívísá í kirkjubók, *Gripla* V, Reykjavík, bls. 317. [Útgáfa.]
- [70] Þorlákstíðir í Skálholti, *Gripla* V, Reykjavík, bls. 318–20. [Endurprent: *Stafkrókar* 2000, bls. 364–67.]
- [71] Saltarabrot í Svíþjóð með Stjórnarhendi, *Gripla* V, Reykjavík, bls. 320–22.
- [72] Reglur um skrift og latínuframburð, *Gripla* V, Reykjavík, bls. 322–23. [Útgáfa.]
- [73] Jón Ólafsson úr Grunnavík: Nogle islandske Talemaader, som daglig forefalde i Kiøb og Sal, *Höggvinhæla gerð Hallfreði Erni Eiríkssyni fimmtugum*, Reykjavík, bls. 77–80. [Útgáfa og inngangur.]

1983

- [74] *Guðmundar sögur biskups I. Ævi Guðmundar biskups, Guðmundar saga A* (Editiones Arnamagnæanæ B 6), Kaupmannahöfn. [Útgáfa með inngangi.] ccvi + 262 bls.

1984

- [75] Göfuglátur veiðikonungur, *Pétursskip búið Peter Foote sextugum*, Reykjavík, bls. 51–54.
- [76] Om himmel og helvede på gammelnorsk. AM 238 XXVIII fol., *Festskrift til Ludvig Holm-Olsen på hans 70-årsdag den 9. juni 1984*, Øvre Ervik, bls. 185–96.
- [77] Fjórar aldir frá útkomu Guðbrandsbiblíu, *Saga. Tímarit Sögufélags XXII*, Reykjavík, bls. 41–55.
- [78] Textaspjöll í prestssögu og draugmerking orðs, *Gripla VI*, Reykjavík, bls. 297–301.
- [79] Að hrella, hressa og reisa upp, *Gripla VI*, Reykjavík, bls. 301–06.
- [80] Páfavilla Ara fróða, *Gripla VI*, Reykjavík, bls. 306–08.

1985

- [81] Guðmundar sögur biskups: Authorial viewpoints and methods, *The Sixth International Saga Conference 28.7. – 2.8. 1985. Workshop papers I–II*, [København], bls. 983–1005. [Endurprent: *Stafrókar* 2000, bls. 153–71.]
- [82] Samfellan í íslensku biblíumáli, *Bókaormurinn* 14, Reykjavík, bls. 14–19. [Endurprent: *Stafrókar* 2000, bls. 405–14.]
- [83] Lifandi tunga á gamalli rót, *Skíma. Málagn móðurmálskennara* 21, 8. árg., 1. tbl., Reykjavík, bls. 30–32.
- [84] Liðsbónarbréf, *Saga. Tímarit Sögufélags XXIII*, Reykjavík, bls. 167–85.

1986

- [85] Jón Helgason prófessor 1899–1986, *Tímarit Máls og menningar*, 47. árg., 1. h., bls. 3–13.
- [86] Kirkjudagsmál, *Merki krossins*, 1. h., [Reykjavík,] bls. 1–8. [Útgáfa með inngangsorðum.]
- [87] ‘Bóklausir menn’. A note on two versions of *Guðmundar saga*, *Sagnaskemmtun. Studies in Honour of Hermann Pálsson on his 65th birthday, 26th May 1986*, (Philologica Germanica 8) Wien, Köln, Graz, bls. 277–86.
- [88] Davíðssálmar með Kringluhendi, *Davíðsdiktur sendur Davíð Erlingssyni fimmtugum 23. ágúst 1986*, Reykjavík, bls. 47–51. [Endurprent: *Stafrókar* 2000, bls. 274–78.]
- [89] Orðsnillin og skriftin, *Eqvus Trojanus sive Trójuhestur, tygjaður Jonnu Louis-Jensen 21. október 1986*, Reykjavík, bls. 70–73. [Endurprent: *Stafrókar* 2000, bls. 249–52.]

1987

- [90] Lovskriver i to lande. Codex Hardenbergensis og Codex Belgsdalensis, *Festskrift til Alfred Jakobsen*, [Trondheim], bls. 166–84.
- [91] Af reftum sal Hávamála, *Grímsævintýri sögð Grími M. Helgasyni sextugum 2. september 1987*, síðara hefti, Reykjavík, bls. 39–41.

1988

- [92] Omkring hjælpemidler og uddannelse for tekststudgivere, *Tekstkritisk teori og praksis. Nordisk symposium i tekstkritikk. Godøysund 19. –22. mai 1987*, Oslo, bls. 116–29.

- [93] Alfræði Sturlu Þórðarsonar, *Sturlustefna. Ráðstefna haldin á sjö alda ártíð Sturlu Þórðarsonar sagnaritara 1984*, Reykjavík, bls. 37–60. [Endurprent: *Stafkrókar* 2000, bls. 279–302.]

1989

- [94] Eigi skal höggva, *Véfréttir sagðar Vésteini Ólasyni fimmtugum 14. febrúar 1989*, Reykjavík, bls. 81–82.
- [95] Vaxtöflur úr Viðey, *Viðey. Fornleifarannsóknir 1988–1989 eftir Margréti Hallgrímsdóttur* (Fylgiskjal 5), Reykjavík, bls. 102.
- [96] Jarlhettur — Járnhettir, *Orðlokarr sendur Svavari Sigmundssyni fimmtugum 7. september 1989*, Reykjavík, bls. 43–44.
- [97] Kvannahandrit í karlahöndum, *Sögur af háaloftinu sagðar Helgu Kress 21. september 1989*, Reykjavík, bls. 75–80. [Endurprent: *Stafkrókar* 2000, bls. 378–82.]
- [98] Tungan, *Íslensk þjóðmenning VI. Munnmenntir og bókmenning*, Reykjavík, bls. 1–54. [Endurprent: *Stafkrókar* 2000, bls. 19–75.]
- [99] Monte Cassino Lists in Iceland: Any English Parallels?, *Notes and Queries*, New Series, Vol. 36, Oxford, bls. 483–84.
- [100] Hverrar þjóðar er Karlamagnús saga? Orðfræðileg athugun, *Festskrift til Finn Hødnebo 29. desember 1989*, Oslo, bls. 164–79.

1990

- [101] Drottinleg bæn á móðurmáli, *Biblúþýðingar í sögu og samtíð* (Ritröð Guðfræðistofnunar. *Studia theologica islandica* 4), Reykjavík, bls. 145–74.

1991

- [102] Af Nikulás sögu og dándikarli á Ærlæk, *Lygisögur sagðar Sverri Tómassyni fimmtugum 5. apríl 1991*, Reykjavík, bls. 83–88.
- [103] Brot úr barnaprédikunum í þýðingu Odds Gottskálkssonar, *Landsbókasafn Íslands. Árbók 1989*, Reykjavík, bls. 43–72.
- [104] Af fjötrum og hálsjárnum, *Fjölmóðarvél til fagnaðar Einari G. Péturssyni fimmtugum 25. júlí 1991*, Reykjavík, bls. 84–87.

1992

- [105] Hauksnautur. Uppruni og ferill lögbókar, *Sólhvarfasumbl saman borið handa Þorleifi Haukssyni fimmtugum 21. desember 1991*, Reykjavík, bls. 62–66.
- [106] Elsta brot Karlamagnús sögu og Rekapáttur Þingeyrabókar. *Eyvindarþók. Festskrift til Eyvind Fjeld Halvorsen 4. maí 1992*, Oslo, bls. 302–18. [Endurprent: *Stafkrókar* 2000, bls. 206–24.]
- [107] Salerni, *Dagamunur gerður Árna Björnssyni sextugum 16. janúar 1992*, Reykjavík, bls. 98–102.

1993

- [108] Íslensk biblíumálshefð, *Morgunblaðið*, 24. apríl, bls. 30–31.
- [109] Loki's Threat: On Lokasenna 3.4, *Twenty-Eight Papers Presented to Hans Bekker-Nielsen on the Occasion of his Sixtieth Birthday 28 April 1993* (NOWELE 21–22), Odense, bls. 257–66. [Endurprent: *Stafkrókar* 2000, bls. 86–93.]

- [110] Að hneigja upp á i, *Orðaforði heyjaður Guðrúnu Kvaran 21. júlí 1993*, Reykjavík, bls. 103–106.
- [111] Guðmundar sögur biskups, *Medieval Scandinavia. An Encyclopedia*, New York og London, bls. 245–46.
- [112] (Meðhöfundur: Gunnar Harðarson.) Hauksbók, *Medieval Scandinavia. An Encyclopedia*, New York og London, bls. 271–72.
- [113] Möðruvallabók, *Medieval Scandinavia. An Encyclopedia*, New York og London, bls. 426–27.
- [114] Samanburður á færeysku og íslensku máli, *Frændafundur. Fyrirlestrar frá íslensk-færeyskri ráðstefnu í Reykjavík 20.–21. ágúst 1992*, Reykjavík, bls. 20–31.
- [115] Niðurlag Konungbókar, *Púsund og eitt orð sagt Sigurgeiri Steingrímssyni fimmtugum 2. október 1993*, Reykjavík, bls. 68–69. [Endurprent: *Stafkrókar 2000*, bls. 242–44.]

1994

- [116] Aldur Fljótsdæla sögu, *Sagnaping helgað Jónasi Kristjánssyni sjötugum 10. apríl 1994*, Reykjavík, bls. 743–59. [Endurprent: *Stafkrókar 2000*, bls. 119–34.]
- [117] Leyst úr Læðingi?, *Strengleikar slegnir Robert Cook 25. nóvember 1994*, Reykjavík, bls. 62–64.
- [118] Gáttlæti, *Gullastokkur færður Gunnlaugi Ingólfssyni fimmtugum 4. desember 1994*, Reykjavík, bls. 72–75.

1995

- [119] Af Agli í ellinni, *Vöruvoð ofin Helga Þorlákssyni fimmtugum 8. ágúst 1995*, Reykjavík, bls. 70–72.

1996

- [120] Höskuldur, *Höskollu gefið. Höskuldur Þrúinnsson fimmtugur*, Reykjavík, bls. 65–69.
- [121] Saltari Kolbeins Tumasonar, *Þorlákstíðir sungnar Ásdísi Egilsdóttur fimmtugri 26. október 1996*, Reykjavík, bls. 57–59.
- [122] (Meðhöfundur Guðrún Kvaran), Ölfær og aulfær, *Íslenskt mál og almenn málfræði 18*, Reykjavík, bls. 211–20.

1997

- [123] Margt er gott í koti karls, *Bókahnútur brugðinn Ólöfu Benediktsdóttur fimmtugri 4. febrúar 1997*, Reykjavík, bls. 88–91.
- [124] Skrifarar Þorláks biskups Skúlasonar, *Skæðagrös. Skrif til heiðurs Sigurjóni Björnssyni sjötugum 25. nóvember 1996*, Reykjavík, bls. 175–200. [Endurprent: *Stafkrókar 2000*, bls. 383–403.]
- [125] Þættir úr sögu Blöndalsbókar, *Orð og tunga 3*, Reykjavík, bls. 1–8.
- [126] Minningabrot um menningarstarf á Austurlandi, *Frejas Psalter. En psalter i 40 afdelinger til brug for Jonna Louis-Jensen*, København, bls. 183–86.
- [127] Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, *Sál aldanna. Íslensk bókasöfn í fortíð og nútíð*, Reykjavík, bls. 49–60.

1998

- [128] Íslensk bókagerð á miðöldum, *Íslenska söguþingið 28.–31. maí 1997. Ráðstefnurit I*, Reykjavík, bls. 281–95. [Endurprent: *Stafkrókar* 2000, bls. 225–41.]
- [129] Arfsögn og ættartölur, *Guðrúnarhvöt kveðin Guðrúnu Ásu Grímsdóttur fimmtugri 23. september 1998*, Reykjavík, bls. 88–89.

1999

- [130] The localisation and dating of medieval Icelandic manuscripts, *Saga-Book* 25, London, bls. 138–58.

2000

- [131] *Stafkrókar. Ritgerðir eftir Stefán Karlsson gefnar út í tilefni af sjötugsafmæli hans 2. desember 1998*. Ritstjóri Guðvarður Már Gunnlaugsson. Reykjavík, 451 bls.
- [132] Maðurkur í mysunni, *Orðhagi afmælikveðja til Jóns Aðalsteins Jónssonar 12. október 2000*, Reykjavík, bls. 96–103.

2002

- [133] The development of Latin script II: in Iceland, *The Nordic Languages. An International Handbook of the History of the North Germanic Languages* 1–2. Ritstjóri Oskar Bandle. Berlín og New York 2002–2005, bls. 832–40.
- [134] Lítið eitt um Lundarbók, *Eivindarmál. Heiðursrit til Eivind Weyhe á seksti ára degi hansara 25. apríl 2002*, Tórshavn, bls. 219–28.
- [135] Fagrlegr – farlegr – fallegr, *Orð og tunga* 6, bls. 73–82.

2004

- [136] *The Icelandic Language*. Transl. by Rory McTurk, London, 84 bls.
- [137] L'Islanda alla fine del Medioevo: l'ambiente culturale e la traduzione islandese della Vita di San Nicola da Tolentino, *La Saga di San Nicola da Tolentino. Edizione e traduzione italiana dei testi medio basso tedesco e antico islandese*. A cura di Giovanna Salvucci (Monografie Storiche Agostiniane, Nuova Serie, 5), Tolentino, bls. 21–30.
- [138] [Inngangsorð.] *Ritaskrá Jóns Kr. Kristjánssonar á Víðivöllum (f. 1903, d. 1989)*. Völundur Jónsson tók saman og bjó til prentunar. Inngangsorð eftir Stefán Karlsson. Árbók Þingeyinga 2003. [Húsavík], bls. 122–26.

2005

- [139] Bókagerð Björns málara og þeirra feðga, *Glerharðar hugvekjur þénandi til þess að örva og upptendra Þórunni Sigurðardóttur fimmtuga 14. janúar 2004*, Reykjavík, bls. 73–78.

2006

- [140] From the margins of Medieval Europe. Icelandic vernacular scribal culture. *Frontiers in the Middle Ages. Proceedings of the Third European Congress of Medieval Studies (Jyväskylä, 10–14 June 2003)*, Louvain-la-Neuve, bls. 483–92.